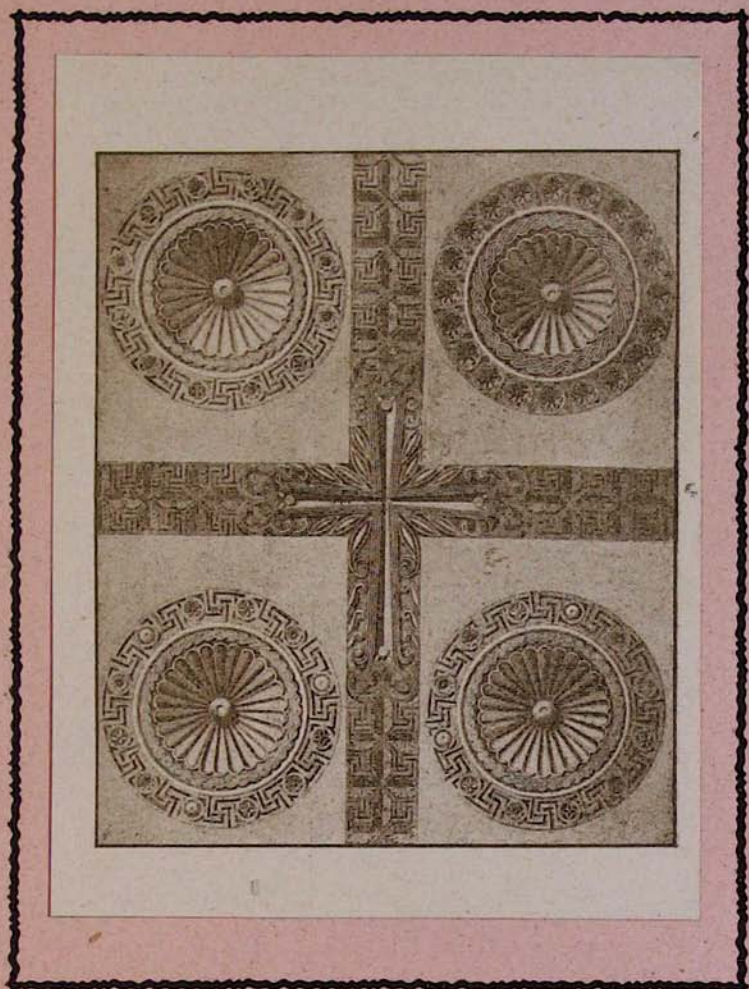

ԵԼԵԲՏՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ

ԼՈՒՍ. Թ. ԹՈՐՈՄԱՆԵԱՆ

ՂՈՇԱՎԱՆՔԻ ԳՄԷԹԻ ԱՌԱՍԱՂ

ՂՈՅԱ-ՎԱՆՔ

«Խնչպէս որ էր այնպէս
էլ պէտք է կանգնել»:

Սուրբ Մարկոսի—Վենետիկի փառքի տաճարի աշտարակի կործանուելուց յետոյ, իտալական ժողովրդի ներկայացուցիչները աղգային ժողովում միաբերան վճռեցին, թէ կործանուած աշտարակը «Խնչպէս որ էր, այնպէս էլ պէտք է կանգնել»: Եւ կանգնեցին, առանց խնայելու ժողովրդի աղքատիկ գրպանից կորչուած հարկերը: Եւ դարձեալ մի տասնեակ դար, զուցէ և աւելի ս. Մարկոսի աշտարակը պիտի հրապուրէ աշխարհին, պիտ ձգէ իրեն այցի, գնալ երկրպագելու ճարտարապետութեան կոթողը, գլխութեան և գեղարուեստի հրաշալիքը, մեծագործութեան պատկերը:

Պարզ է, թէ ինչի չը խնայեց Իտալիայի նման աղքատ ժողովրդի ստակները նրա ազգային ժողովը: Իտալացին, պահպանելով իւր դարևոր արհեստագէտների արտադրութիւնները, ուզում է դրանցով կրթել և խրախուսել իւր մանուկ դասակարգը, ձգտում է կենդանի օրինակներով ներգործել մատաղ սրտերի վրայ, որպէս զի սրանք զարգանան մտքով, ճաշակով, ճարտարագործութեամբ և համբերատարութեամբ, որպէս զի իւր դարևոր օրինակելի դիրքը կարողանայ պահպանել գլխական և գեղարուեստական աշխարհում: Որպէս զի իւր զաւակները կրթւին ու զարգանան կուլտուրական բարձր հակումներով և կուլ չը գնան, կամ չստրկանան: Որպէս զի Վենետիկի փողոցները թափառող աշակերտը վեհ հակումներով սնուի և չստորանայ:

Եւրոպական քաղաքները, թանգարաններ և պալատներ այցելողը չի կարող նկատած չը լինել, թէ ամեն մի երկրում որքան ջանք ու խնամք են գործ դրել, որպէս զի իրենց կուլտուրական զարգացման պատմութիւնը կարողանան կենդանի ապացոյցներով դրօշմել իրենց մանուկների սրտի տախտակներին և ուղեղի ձալքերի մէջ, այս կենդանի օրինակներով են անցեալ փորձերից

օգտուել և աւելի հսկայական քայլերով առաջ գնացել դարէ դար և տարէցտարի:

Փարիզում «Կլունի» միւլդէյում այցելուին ցոյց են տալիս Հոռմի կեսաբնիկի շրջանում Դրիստոսից առաջ շինուած որմերի հետքերը, որի քարը, կիրը, աղիւսը հետաքրքրութեան նիւթ են դարձել: Այդպէս շարունակաբար այցելուն տեսնում է այն ժամանակուայ կուլտուրային յաջորդող ամեն մի շէնք, կոփուածք, արձաններ միջնադարեան-քրիստոնէական և ուրիշ կերտուածքներ: Ձեռագործների, կարասիների, խեցեղէնի և յաղճապակի անօթների դարէդար զարգացման պատմութիւն մի ժամուայ շրջագայութեամբ կարող էք տեսնել և այնպիսի տպաւորութեամբ դուրս գալ, որ այդ գաղափարը ստանալու համար կարևոր էր ունենալ մի հմուտ ուսուցչի տարեկան դասը և քառասուն հասորի ընթերցում:

Պապերը, հին Հոռմի աւերակները ամբողջ հազար տարի պեղելով, նրանց տակը ծածկուած գանձը հրապարակ հանելով, Վատիկանի, Նէապօլիի, Ֆիօրէնցիայի միւլդէօնները կաղմակերպելով կարողացան Իտալիան վերածնութեան հասցնել: Վանդալների քանդած Հոռմի աւերակների տակ թաղուած գանձեր ծնեցրին տաղանդներ և հանճարներ՝ Միքէլ-Անջելօյին, Ռաֆայէլին, Դանտէին ու Բոքքաչիօյին, որոնք իրենց հետեւորդներով ստեղծեցին գեղարուեստի նորանոր շէջաներ: Հոռմը չէր կարող ունենալ Մովսիսի և Յիսուսի հռչակաւոր արձանները, եթէ Հոռմի պեղումներից գտնուած չը լինէին Ֆիդիասի և նրա ժամանակակիցների անզուգական գործերը:

Ինչպէս պեղումները զարգացրին ժողովրդի միտքը, այդպէս էլ զարգացումը ստիպեց դիտակից գործիչներին դասաւորել և կարգաւորել գեղարուեստական բոլոր կերտուածքները, նրանց բաժանել դարէդար, շրջանէ շրջան, որոնց պատմութիւնն ու քննադատութիւնը նիւթ դարձաւ դասաւանդութեան: Այդ կենդանի օրինակները և կենդանի դասախօսութիւնները պարզեցին միտքը, սրեցին գիտակցութիւնը, նրբացրին ճաշակը և ծնունդ առան դարէդար ձիւրքերը, տաղանդներն ու հանճարները:

Իսկ մենք ի՞նչ ենք արել և ի՞նչ ենք անում:

Մեր պապերը ճինգիդ-խաների, Ալփասլանների և Լէնկթեմուրների բռնութիւնները չը կարողանալով տանել, թողին իրենց ծննդավայրը, սրբութիւնները, հայրենի օջախը և ցրուեցան Պոնտոսի ափերով Փոքր Ասիա, Կ. Պօլիս, Թրակիա, Խրիմ, Ուկրայնա, Ռոմանիա, Տրանսիլվանիա և մինչև Լեհաստան և իրենց

հետ որոշ կուլտուրա տանելով, ոչ միայն գրկաբաց ընդունուեցան, այլ առանձնաշնորհների էլ արժանացան:

Մնացորդները—լեռնաբնակ, ձորաբնակ ժողովրդի տականքը, լցուեց աստիճանաբար աւերակ քաղաքները և գեղարուեստն սկսեց դարէդար յետադիմել: Այլ ևս Անիի, Զուղայի թանկագին նուրբ թաւիշները, դիպակները, մոռաներն ու աթլասները, ծաղկուն գործուածքների գործարանները դադարեցին, նրանց տեղը բռնեցին խառ կտաւի, շալի, աբայի գործարանները և չթի դաճարանները, որոնք իրենց գոյութիւնը պահպանեցին մինչև 1875 թուականը և մեքենական աշխարհի արտադրութիւնների դէմ չը կարողանալով մրցել՝ աստիճանաբար—1840 թուականներից ըսկսած ընկան, մինչև բոլորովին փակուեցան: Ոչ միայն թիւրքահայաստանի, Ատրպատականի, այլ մինչև անգամ կովկասի ամեն մի հոմ ընկած քաղաքում կարելի է գտնել հարկւրաւոր փոշոտուած սադեբքներ, մասքաններ, մաքուկներ, որոնց տեսքը հաւաքանքներ են խլում պառաւ տանտիկիւնների սրտից:

Այսպէս էլ ընկած ոսկերչութիւնը, ապակեգործութիւնը, բրուտները, յաղճապակեայ գործարանները, մէկը միւսի յետևից տեղի տալով կոպիտ կերտուածքներին: Հահարքաս, Սուլթան Սէլիմ-վէսը Հայաստանում մնացած վերջին արհեստաւորներին, գորգագործներին, դիպակագործներին, ոսկերիչներին և ճարտարապետներին հազարներով հաւաքեցին, վարեցին իրենց մայրաքաղաքները զարդարելու:

Ճարտարապետութիւնն էլ աստիճանաբար այնպէս ընկաւ մեր երկրում, որ ոչ թէ հիմքից մի գեղարուեստական գործ կերտելու ընդունակ մարդիկ չէին մնացել, այլ եղածների կարկատանները վերանորոգողներն էլ այնքան տգէտ և ապիկար արարածներ են հղել, որ կոպտութեամբ փչացրել են սքանչելի կերտուածքները: Շիրակի Ուղուզլի, Շիրակաւան և ուրիշ գիւղեր այցելողի աչքից արտասուք է թափւում, երբ նկատում է, թէ բիրտ կարկատողները ինչպէս այլանդակել են սքանչելիքները:

Հայ ճարտարապետները գնում են Օբաստիա, Ամասիա և Կ. Պօլիս սուլթանների համար պալատներ, մզկիթներ, շիրիմներ, գրադարաններ և մէղրէսէներ կերտում, որոնցով ապշեցնում են գեղարուեստական աշխարհը, իսկ երկրում մի հասկացող որմնադիր խնկով մոմով չեն ճարում: Սուլթան Մէհմէդ-Ֆաթիհի, Սուլթան Բայազիտի, Սուլթան Սէլիմի, Սուլթան Սուլէյմանի կերտել տուած բոլոր մսկիթները կանգնել են հայ ճարտարապետները XV-րդ և XVI-րդ դարում: Յաջորդաբար XVII-րդ դարում կառուցուած Նուրի Օսմանիէ մզկիթը, իւր սքանչելի ճարտարա-

պետութեամբ և քանդակներով սքանչացնում է գեղարուեստասէրներին, բայց մեր երկրում վանքերն ու տաճարները կարկատելու հանդէս են դալիս համբակները:

Բազրատունիները աղջային հին ճարտարապետութիւնը զարգացնելով, հասցրին XI-րդ դարում գեղարուեստական ինքնուրոյն այնպիսի բարձրութեան, որը՝ այդ շրջանում՝ մրցակիցը չունէր ոչ միայն Եւրոպայում՝ Հռոմում ու Յունաստանում, այլ ամբողջ աշխարհում: Եւ այս կատարելութեան հասած ճարտարապետութիւնը ոչ միայն խաղաղ ընկաւ, այլ մինչև անգամ դրանց աւերակները խուզարկուներ չունեցան, պեղումներ չը կատարուեցին և խաղաղ մոռացութեան տրուեցան:

XIX-րդ դարում Վենետիկի միաբանութեան, Կէստների և ուրիշ ճանապարհորդների Անիի և Շիրակի մասին աշխատութիւնները ոչ միայն ճշգրտութիւնից անչափ հեռու են, իրական դանձի մի հազարերորդը չեն պարփակում իրենց մէջ, հեռու են նոյնիսկ իսկութեան հեռանկարը լինելուց: Մի միայն տոկուն աշխատանքը—Մառի պեղումները, ճարտարապետ Թ. Թորոմանեանի ընդօրինակութիւնները և վերակազմութիւնները (restauration) ցոյց դրին գիտական աշխարհի առաջ այն սքանչելիքները, որոնք մնացել են ինքնուրոյն հայ-ճարտարապետութեան հետքերից, որոնք արտահանեցին իսկական հայ ճարտարապետութեան այնպիսի տիպարներ, որոնք իրենց նախորդն ու հետևողը չեն ունեցել ընդհանուր ճարտարադիտութեան մէջ:

Շիրակի ճարտարապետական կերտուածքների մէջ մի սքանչելի դիրք է բռնում Ղոշա-վանքը, կամ իսկապէս Հոռոմոսի վանքը, որ իւր աննման ճարտարագործութեամբ ոչ միայն հայերիս համար թանկագին գոհար է կազմում, այլ համաշխարհային ճարտարապետութեան մէջ անգամ անզուգական է իւր ոճով (style) և սքանչելի քանդակներով:

Ամբողջ աշխարհում չէք կարող գտնել մի այնպիսի գմբէթ, այն էլ ութ միծ քարերից կազմած, որը հազար տարուց աւելի է, որ կանգնած է վանքի տաճարի գաւթի կենտրոնական, չորս սիւնների գլխին, շրջապատուած ութ մասից կազմուած քարածածկ գմբէթներով, որոնց մէկի առաստաղի ծաղկենկարը տալիս ենք մեր ընթերցողներին ¹⁾:

Այս քանդակների նկարի ընթերցողի աչքերին ու սրտին թողած ապաւորութիւնը երբէք չեն կարող թողնել որևէ նկարագրութեան բացերը: Նախադասութիւնները այդ քանդակների ներբուրութիւններն ու ոլորածունները չեն կարող արտայայտել: Զննե-

¹⁾ Կլիշէն 9. Բուրդից ուշանալով կտանք հետևեալ համարում: Պմբ.

ցէք, զննեցէք, ընթերցողներ, նրանք ծով խօսքերով կը ներկայա-
նան ձեր աչքերին ու սրտերին:

Զննեցէք կենտրոնական խաչը, որ չորսի է բաժանում ա-
ռաստաղը, տեսէք նրա խաչերի դարձուածքները, դիտեցէք նրա
խորշերը: Դրանց բնապատկերը քարի վրայ է արձանագրուած,
այնտեղ է փորագրուած, բայց ոչ մուրճով, այլ գրչով, ասեղով:
Տեսէք, թէ որքան տոկուն համբերութեամբ այդ բոլոր երևակայու-
թեան ծրագիրները շարէշար դասաւորուել են քարերի վրայ և
խնչքան նրբութեամբ:

Ձորս մասերի մէջ չորս բոլորակ է փորագրել պղնձէ ու
յաղճապակեայ սկաւառակների նման, որոնց շրջանակները ափ-
սիսի քանդակներով է զարդարել, որ պղնձէգործը կը դժուա-
րանար սկաւառակների շուրջը այդպիսի նրբին խազերով նկա-
րել: Այդ չորս սկաւառակներից և ոչ մէկը միւսին նման է, չորսն
էլ իրարից տարբեր են իրենց քանդակներով: Զննեցէք, մտէք
նկարների խորքերը և պիտի նկատէք, որ համանման գծեր չէին
սիրում մեր նրբաճաշակ պապերը:

Դեռ աւելին: Այս առաստաղի նման վեց առաստաղներ ու-
նի գաւիթը շլակողմեան և ձախակողմեան երկարութեամբ, ա-
րևելքից արևմուտք ձգուած, և այդ վեց առաստաղից և ոչ մէկը
իրար նման են: Եթէ հնար ունենայի միւսների նկարները ձեռք
բերել, նրանց քննելով պիտի աղաղակէիք, որ ղեկադանսը հազար
տարի առաջ մեր պապերի գանգերը խիստ շատ է յոգնեցրել:

Թէ տաճարի ներսն ու դուրսը, թէ արտաքին գաւիթը, թէ
խորհրդարանը և նրան յարակից սրահները զեղարուեստի թան-
գարան է—մուղէյ է: Խորհրդարանի ճակատին շարուած խաչ-
քարերը մի մի չքնաղ կերտուածքեր են իրենց նրբին և ոլորա-
ծոյ քանդակներով: Այնքան խաչարձանների մէջ, ոչ մի կրկնուած
գիծ չէք կարող գտնել, այնքան տարբերում են մէկը միւսից:
Ամեն մի քարի վրայ արուեստաւորների մտքի, ձեռքի և ճաշա-
կի ուրոյն դրօշմը կը գտնէ հետաքրքիր և մանրազնին դիտողը:

Հազար տարի առաջ հողին յանձնուած հանճարեղ աճիւն-
ների ուրուականները, նրանց թողած ձեռակերտների ծալքերից,
խօսում են այցելուի հետ, ապրում են իրենց արտադրութիւննե-
րի հետ և հապճեպ անցնողի աչքերը գրաւում, ստիպում են
կանգնելու և հրապուրուելու:

Հապա խորհրդարանի գոյնգոյն քարերից հիւստուած մոզայիկ
տափարակ առաստաղները բազմազան նկարներով, կամարները
բազմաձև խորշերով ու եզրներով, միակտուր սիւնները շքեղ
խոյակներով և խարխալներով: Լուսամուտներն իրենց քանդակա-

ւոր շրջանակներով և քարից հիւսուած վանդակներով, Ընդարձակ սրահի յատակում դետեղուած բազմաթիւ գերեզմանաքարերը, որոնց իւրաքանչիւրի տակ թաղուած են ոսկեղինիկ դարի ժրաշան գլուխները և հանճարեղ ուղեղները, իրենց նրբին քանդակներով և արձանագրութիւններով այնպէս են աչքի ընկնում, որ այցելուն ակամայ քայլերը զսպում և զգուշութեամբ է անցնում նրանց մօտից:

Սորհրդարանից դէպի արեւմուտ և դէպի արեւելք սրահները, իրենց որմնաքանդակներով, շքեղ որմնասիւններով, իրար հիւսուած կամարանկարներով, նրբաճաշակ շրջանակներով, որոնք արևի լոյսին ճանապարհ են տալիս ոսկեպարար շողերով ցուցնելու այն սքանչելի կերտուածքները, որոնք բիրտ ձեռքերի, անհոջ սրտերի, անխիղճ վերակացունների ձեռքին մատնուած՝ փոշոտուել ու մամռոտուել են, փշրուել ու ջարդուել են, անխնամ թողնուած քայքայուել ու թափթփուել են, որ կարծես ամբողջ շինութիւնը ողբում է ու ակամայ մարդու կիրքն է բորբոքում, գայլոյթն է բարձրացնում, ջղերն է ցնցում:

Այս սքանչելիքների թանգարանը, որ երևք դար «Պաթոն-Օդլունքին» որպէս մարագ էր ծառայել, ախոռի փոխարէն էին գործածուել և միայն թանգրիմաթի 1834 թ. Պաթթի-Շէրիֆից յետոյ Բարութիքաշինների թախանձանքով և պատրիարքարանի տըքնութիւնով ազատուել էր, վանքի փոխարկուել, վերջին 70 տարուայ ընթացքում հայ տղէտ վանականների ձեռքին դարձեալ յարգանոցի և խոտանոցի էր յատկացուել:

Ղոշա-վանքը Անիի արքունիքի համար ճիշտ այն դերն է կատարել, ինչ որ Շէնքրունը Պրուսիայի համար: Բայց այդ շքեղ կառուցուածքը չեն կարողացել ըստ արժանւոյն դնահատել մեր նրբաճաշակ պապերի աւերակներն աւելացնող թոռները: Այն սրբարանը, որի մէջ թաղուած են մեր մաքի հանճարները, ժողովրդի առաջնորդներն ու իշխանները, այնտեղ, որտեղ խորհրդի են ժողովել երկրի հոգևոր և մարմնաւոր վարիչները, որտեղ տնօրէնել է ժողովրդի գուցէ և ամբողջ ազգի բաղդը, որտեղ ընդունուել են տար աշխարհից այցելող դեսպաններին, որտեղ տընել են իրենց կերտուածքներով պարուրել այդ օտարականների աչքերն ու սրտերը, յարգանքի, պատկառանքի ու ակնածութեան արժանանալ, այդ պարծանքը եօթանասունամեայ ազատութիւնից յետոյ դարձեալ մնացել է երեք հարիւրամեայ ստրկութեան մէջ, մեր տղէտ և անզգայ վարիչների շնորհիւ:

Ղոշա-վանքը ծաղկած Անիի շրջանում այնպիսի պաշտամունքի առարկայ է եղել, ինչպիսին ս. Մարկոսի տաճարը Վենետիկի

դոժերի համար: Ըջմարիտ է, Ղոշա-վանքը մարմարիօնով, պոր-ֆիրով, ոսկով ու արծաթով չի եղել պատած, ինչպէս գոռոզ Վենետիկի դոժերը ամբողջ Միջերկրականի ափերը կողոպտելով զարդարել էին իրենց երկրպագութեան վայրը, բայց Անիի ճարտարապետները Ղոշա-վանքը ներքուստ թէ արտաքուստ այնպիսի սրբատաշ, գոյնզգոյն քարերով էին կոփել, այնպիսի նազնի հարսի նման սիդնիկներով զարդարել, այնպիսի նրբին ու քնքոյշ քանդակներով և որմանկարներով էին զուգել, որ այդ հրաշալիք կերտողները, երբէք օտար աշխարհի ոսկու ու գոհարի հետ կշռով չէին փոխիլ իրենց նախշած կարծր ու փափուկ քարերը:

Ո՛չ միայն իւր ժամանակին արժանաւորապէս գնահատուած է եղել Ղոշա-վանքի ամեն մի քարը, ամեն մի քանդակը, այլ սրանից քառասուն տարի առաջ Անգլիացի ճանապարհորդները, դաւթի գմբէթի ութը ահաւոր քարերի համար առաջարկել են նրանց կշռով ոսկի և Յովհաննէս եպիսկոպոս Ռշտունիի ցանկացել է ծախել, եթէ Կ. Պօլսից Բարութչի-բաշխերից չստանար խիստ հրամանների հետ՝ ծանր յանդիմանութիւններ:

Այս գեղարուեստական տաճարը, որով կարող էր պարծիլ նոյն իսկ գեղեցիկն Իտալիա, որը կարող էր անզուգական զարդ լինել նոյն իսկ Պարիզի Կլունի և Տրօկադէրօի թանգարանների համար, որը կարող էր Բրիտանական Միւշէօնի (British-museum) հնութիւնների ժողովածուի մէջ թագուհու դերն ստանձնել, անխիղճ ձեռքերի, բիրտ թաթերի և անխնամ սրտերի է մատնուած:

Ղոշա-վանքը հազար տարին անց է կացրել առանց հիմնական վերանորոգութեան, նոյն իսկ թեթև կարկատանի ենթարկուելու:

Ղոշա-վանքը այն հնութիւններից չէ, որից կարողանանք ձեռք քաշել, ինչպէս յաւիտենական մոռացութեան են տրուել անթիւ աւերակներ: Նա Բագրատունիների կուլտուրայի կենդանի պատմութիւնն է, որ աւանդել է, աւանդում է, աւանդելու է թողնելին ու ծուռներին իրենց հանճարեղ պապերի ճարտարապետական ձիրքերն ու տաղանդները: Այդ կանգուն տաճարը այսօր անհրաժեշտ կարիք ունի վերանորոգութեան, որպէս զի դարձեալ դարէդար կանգնի և խօսէ ապագայ սերնդին իւր կերտող ճարտարապետների անցեալը և ոգևորելով մատաղ սերնդին նորանոր Տրդատ-ճարտարապետներ ծնեցնէ:

Բաւական է որքան ստրուկ մնաց Ղոշա-վանքը «Պաթուն-Օղլիների» և տգէտ-վանականների ձեռքին, նրան պէտք է զարդարել գեղեցիկ հարսի նման և այնտեղ կուտակել Շիրակի այլ և այլ մասերից հաւաքուած հնութիւնները: Անհրաժեշտ է, վերանորոգելուց յետոյ, վանքը վերածել մի թանգարանի և հազարա-

ւոր հնութիւններ, որոնք յաւիտենական ջնջման են ենթարկուելու, օր առաջ կուտակել այդ թանգարանում: Եօթը դարի ընթացքում ծննդավայրից փախչող պապերը որքան որ հնարաւորութիւն ունեցել են քաշով թեթև և գնով ծանր առարկաները տարել են: Եօթը դար շարունակ Շիրակը աւերող ու կողոպտողները դարձեալ այդ կողոպտւածները կրել են օտար աշխարհ, այնպէս որ լերկ քարերն են թողել երկրում, դետնի տակ թաղուած և շինուածքների փլատակները:

Մինչև անգամ շինուածքներն էլ հանգիստ չեն թողել Ղաթախանօղլիները իրենց ապարանքը շինելու համար, XVII-րդ դարում, այն մեծամեծ տները որ ներկայիս կանգնած է դեռ կարուց բերդամասում, Անիի պալատներն ու տաճարները քանդել տալով, սրբատաշ քարերը փոխադրել են Կարս: XIX-րդ դարում Կարսում Հաջի-Աբդուլլահի, Կուրօ-զադէի, Մօլլաղայի և Մուրաշայու շինել տուած տների որմերը, հիւսուել են անիի աւերակների քանդուցքուց բերուած որբատաշ քարերով:

Բայց որքան էլ տարած, ցրուած ջարդած ու փշրուած լինեն, Շիրակի ճարտարապետական կերտուածքներն այնպիսի ծով են կազմում, որ չեն սպառել և նրանց տակ թաղուածները դարձեալ մի մի անգին մարգարիտներ են գիտական աշխարհի և մեր իսկ երկրի համար:

Ահա այս մարգարիտները հաւաքելու, դասաւորելու և պահպանելու համար, միակ և անզուգական թանգարանին կարող է ծառայել Ղոշա-վանքի խորհրդարանը և նրա շրջապատի սրահներն ու սենեակները, գաւիթներն ու անցքերը, որոնք պատրաստի միւզէօն են կազմում ինքնըստինքեան իրենց կազմուածքով:

Անհրաժեշտ է միայն գլուխ քաշել, մաքրիլ և որ գլխաւորն է վերանորոգել զանազան քանդուած և խարխլած մասերը: Այս նորոգութիւնը անհրաժեշտ և անյիտաձգելի պահանջ է, քանի որ կործանուելու վտանգ է սպառնում վանքին:

Մի այսպիսի անզուգական գանձարանի պահպանութեան համար անհրաժեշտ է, որ ձեռք կառկառեն մեր հարուստները, որպէսզի յաւիտենական անհետացումից փրկեն այդ գեղարուեստական կերտուածքը, որով ի՛նչ միայն կը փրկեն կործանումից Ղոշա-վանքը, այլ հնարաւորութիւն կը տան Շիրակի այլ և այլ գիւղերից ու աւերակներից գտնուելիք իրերը այդտեղ փոխադրել և կազմել մի հայակական ճարտարապետական, քանդակագործական գեղարուեստի թանգարան:

Քիչ անապարծութեան և ի՛նչ էլ ազգայնական նեղ հայեացք-

ներից դրդուած պէտք է ձեռնամուխ լինել այս վերանորոգութեան, այլ սոսկ գիտական նպատակով: Հանրամարդկային ճարտարապետութեան մէջ հայկական ճարտարապետութեան զարգացման և հասած կատարելութեան որոշ մարմնացած գաղափարը ցոյց դնելու համար, անհրաժեշտ է այդ վանքերի թագուհին անաղարտ պահպանել:

Մեր մատաղ սերնդին կուտուրապէս բարձրացնելու, միտքը կրթելու, երևակայութեան թռիչքները լայնացնելու համար, անհրաժեշտ է նրան Ղոշա-վանքի վրայ դրօշմուած մեր պապերի կատարելագործած և ապա կորցրած կուտուրայի հետ շօշափելի կառուցուածքների կանգուն օրինակներ տալ:

Այս նպատակի վսեմութիւնը աչքի առաջ ունենալով, դիմում ենք հայ հասարակութեան և առաջարկում, միջոցներ ձեռք առնել և նոյն իսկ այս տարի սկսել այդ վերանորոգութիւնը, քանի որ վանքին սպառնում է կործանում:

Ձեռնհաս ճարտարապետների և մասնագէտների կարծիքով, այդ վերանորոգութեան համար կարիք կայ հշ աւելի քան 7000 ըզըլու, որով հշ միայն կարելի է բոլոր փլուածքները և խաբխածները վերակազմել, այլ հնարաւոր է պարիսպներն էլ կարկատել, մաքրել ներքին մասը և յարմարեցնել թանգարանի:

Յոյս ունենք, թէ հայ հասարակութեան գիտակից և զգայուն դասը անտարբեր չը պիտի մնայ և անմիջապէս միջոցների պիտի դիմէ, որպէսզի մի յանձնախումբ կազմէ, գործին նախաձեռնելու և կարող անձնաւորութիւնների յանձնելու վերանորոգութիւնը:

Վստահ ենք, թէ մեր գիտակցութեան և կարողութեան ներկայացուցիչները չը պիտի զլանան իրենց լուման արժանաւորապէս վերանորոգելուն այդ գեղարուեստի տաճարը, վերափոխելու նրան մի թանգարանի, որը հշ միայն պիտի ծառայէ շրջակայ ժողովրդի ճաշակի զարգացման և ճարտարապետական հանճարների վերածնման, այլ պիտի գրաւէ բազմաթիւ հետաքնին և խուզարկու ճանապարհորդների, որոնք այդ սեմից ներս մտնելուց յետոյ, դուրս գալիս այլևս չը պիտի կարողանան թքել արժանաւոր կառուցողների անարժան թոռների երեսին, այն պատճառով, որ չեն կարողացել իսկապէս գնահատել իրենց հայրենի ժառանգութեան անփոխարինելի գանձը:

Մրանից երկու տարի առաջ մի իտալացի ճանապարհորդ Ղոշա-վանքի այցելութիւնից և ամեն բան ուսումնասիրելուց յետոյ, դուրս գալիս հառաչեց ու ասաց.

— Ընթէ այս հսկայ գեղարուեստական կոթողը Իտալիայում լինէր, մենք նրան թաւշեայ պահարանների մէջ կը պահպանէինք և կարկատանք ոսկով ու փղոսկրով կը կատարէինք:

Հայ ժողովրդի գիտակից և ունևոր դաս, ձեզ դիմելով առաջարկում ու ցանկանում ենք, իտալացիների նման կրկնէք, թէ Ղոշա-վանքը «ինչպէս որ էր, այնպէս էլ պիտի կանգնի» ու թանգարան դառնայ հայ գեղարուեստի:

ԱՏՔՊԵՏ